

Munkavédelem vagy munkásvédelem?

A közelmúltban *Sonkoly István* okl. bányamérnök, egyesületünk — az OMBKE — bányászati szakosztályán belül alakított bányabiztonsági szakcsoportjának elnöke, azzal a javaslattal juttatta el szerkesztőségünkhöz *dr. Grétsy László* fenti cím alatt megjelent cikkének* xeroxmásolatát, hogy azt jelentessük meg mi is *Bányászati nyelvújítás* című rovatunkban.

Lapunk múlt évi 3. számának (111. évf. 1978., p: 206—207.) nyelvújító rovatában a *Mit véd a bányavízvédelem?* főcím alatt közölt *Kovalovszky Miklós* cikkéből az olvasó egyértelmű választ kapott az itt feltett kérdésre. *Sonkoly István* javaslatából azonban arra következtethetünk, hogy a bányabiztonsággal foglalkozó szaktársaink, sőt általában tagtársaink körében még mindig vannak, akiket meg kell győzni a helyes válaszról. Ezért, és mert *Grétsy László* cikke kimerítőbben tárgyalja a munkavédelem vagy munkásvédelem kérdését, mint *Kovalovszky Miklósé*, aki más hasonló nyelvi kérdéseket is boncolgat, a szerkesztőség egyetértve a javaslattal és a szerző hozzájárulását is megszerezve — valamint abban a reményben, hogy a még mindig kételkedőket végleg meggyőzi a válasz helyességéről — az alábbiakban szó szerint közli *Grétsy László* dolgozatát.

A szerkesztőség

A címben fölvetett kérdés korántsem új. Már jó negyedszázada folyik az áldatlan vita azon, hogy a két elnevezés közül melyik a helyes. Amíg ezt a vitát laikusok szítják, élesztgetik, addig nincs különösebb baj — elvégre botosinálta nyelvvédők mindig voltak és mindig is lesznek! —, ha azonban már az érintettek, vagyis a munkavédelemmel foglalkozó, ebben tevékenykedő szakemberek sem értenek teljesen egyet az elnevezésre vonatkozólag, akkor ideje, hogy a nyelvész is elmondja véleményét, s megpróbálja helyükre tenni a dolgokat. Lássuk tehát, hogy is állunk e két kifejezéssel!

Mindenekelőtt két példacsoportot sorolok fel — az egységesség kedvéért tíz-tíz példát —, azért, hogy utána ezekhez kapcsolhassam magyarázó megjegyzéseimet.

1. *Anya- és csecsemővédelem, családvédelem, egészségvédelem, érdekvédelem, honvédelem, ifjúságvédelem, műemlékvédelem, továbbá állatvédő* (egyesület), *falvédő, nyelvvédő* (mozgalom).

2. *Árvízvédelem, balesetvédelem, fagyvédelem, érintésvédelem, gázvédelem, sugárvédelem, tűzvédelem, illetve fényvédő* (krém), *sárvédő, szélvédő* (üveg).

Mint látható, a két példacsoport külsőleg, alakra teljesen azonos jellegű. Mindkét csoport mindegyik tagjának a főnévi *-védelem*, illetőleg a melléknévi igenévi *-védő* szó az utótagja, s a felsorolt szavak egytől egyig az úgynevezett jelöletlen összetételek közé tartoznak, azaz semmiféle rag vagy jel nem utal bennük az összetétel jellegére, szerkezetére. Némi utánagondolás azonban bárkit meggyőzhet arról, hogy a két csoport tagjainak belső, logikai szerkezete korántsem azonos. Az első példásor szavaiban az előtag *birtokos jelző*, illetve *tárgy* (pontosabban: a *-védelem*-nek a *birtokos jelzője*, a *-védő*-nek pedig a *tárgya*). Az *anya- és csecsemővédelem* a. m. az anyának és a csecsemőnek a védelme, a *családvédelem* a családnak a védelme,

az *állatvédő* az állatot védi, a *falvédő* a falat stb. Ezzel szemben a második példacsoport tagjait hiába próbáljuk így elemezni, ilyen irányú kísérleteink kudarcba fulladnak. Próbáljuk csak meg! Az *árvízvédelem* az árvíznek a védelme? A *balesetvédelem* a baleset? A *fényvédő* krém a fényt védi? A *sárvédő* a sarat? Ugye hogy nem? Azért mondtunk csődöt ezzel az elemzéssel, mert e példacsoport tagjaiban az előtag nem jelöletlen *birtokos jelző* vagy *tárgy*, hanem jelöletlen *határozó*. Tudniillik ilyen is van, nem is kevés, sőt a múlt század elejétől kezdve — főleg a nyelvújítás hatására — rohamosan szaporodik a számuk. Hogy csak néhány példát mondjak: a *munkaerő* nem a munkának az ereje, hanem az embernek a munka végzéséhez szükséges ereje; a *békeharca* nem a békének a harca, hanem a békéért, a béke megvédéséért vívott harca; a *fakéreg* valóban a fának a kérge, a *faburkolat* azonban már nem a fának a burkolata, hanem a falnak vagy az úttestnek fából készült burkolata; a *gépíró* nem gépet ír, hanem gépen ír; stb.

Hasonló a helyzet az idézett második példásor tagjaival is. Az *árvízvédelem* a. m. árvíz elleni vagy árvízről való védelem, azaz — jelentését jobban, pontosabban visszaadva — az ármentesítési és az árvízkor szükséges védekezési munkák összessége. A *balesetvédelem* nem a balesetnek a védelme, hanem éppen ellenkezőleg, a balesetek megelőzésére szolgáló intézkedések összessége. A *fagyvédelem* sem a fagnak a védelme, hanem a növényeknek a fagykároktól való szakszerű megóvása. A többi már kár is részleteznem, hiszen nyilvánvaló, hogy egyiknek sem *birtokos jelző* vagy *tárgy* az előtagja, hanem *határozó*. Persze a jelöletlen határozót jelöltté tenni nem mindig könnyű feladat, mivel a határozós összetételek sokkal bonyolultabb, áttételesebb, összetettebb fogalmak kifejezésére is alkalmasak lehetnek, mint amilyenekre a tárgyias vagy a *birtokos jelzős* összetételek, de ez a lényegen nem változtat. (Ebből mindjárt azt a gyakorlati tanulságot is le lehet szűrni, hogy ha egy összetételt csak *határozóragos*, névutós szerkezet-

* Megjelent „A munkavédelmi helyzet alakulása a számok és tények tükrében 1966—1977 között” (Összeállították: *Nagy Gyula—Szántó György—Szeifert József—Zsidai Pál*) c. SZOT-kiadványban, Bp. 1978. p: 18—20.

tel, esetleg több szavas körülírással tudunk feloldani, jelöltté tenni, akkor többnyire határozós összetétellel van dolgunk.)

E hosszúra nyúlt bevezető után vegyük elő a két címbeli szót is! Most már könnyű belátni, hogy mindkettő szabályos összetett szó, csak éppen a jelöletlen összetételeknek más-más csoportjába tartozik. A *munkásvédelem* tárgyias összetétel, lényegében a munkásoknak a védelmét, kicsit árnyaltabban fogalmazva a munkások jogainak, jó munkafeltételeinek és egészségének intézményes védelmét jelenti. A *munkavédelem* ellenben jelöletlen határozós összetétel. Jelentése: a munkával és a munkavégzéssel kapcsolatos mindenfajta védelem, azaz jobban kifejtve: a dolgozók egészségének és munkaképességének védelmére, biztonságos megőrzésére szolgáló törvénykezési, szociális, gazdasági, szervezési, műszaki és egészségügyi rendszabályok összessége.

Ha nyelvi szempontból, szerkezetét tekintve mindkettő jó, akkor melyiket használjuk, melyiket tekintjük hivatalosnak?

Határozottan válaszolhatok: feltétlenül a *munkavédelem* szót, valamint ennek *-i* képzős származékát, a *munkavédelmi* melléknévet. Nem is egy, hanem három érv szól egyértelműen emellett. Íme:

a) Mai társadalmi rendünkben, a dolgozók államban gyakorlati szempontból fontosabb a minden dolgozóra, az egész társadalomra kiterjedő *munkavédelem*, mint a csak a munkásokra vonatkozó *munkásvédelem*. Mert akár-hogy nézzük is a dolgot, a *munkás* szó nyelvi tudatunkban elsősorban fizikai dolgozót jelent, függetlenül attól, hogy *szellemi munkások*-ról is szoktunk beszélni. A *munkásvédelem* szó tehát: — bárhogy igyekeznék is „megmagyarázni” jelentését — elsősorban mégis csak a fizikai, kétkézi dolgozókra vonatkozna, míg a tágabb jelentéskörű *munkavédelem* magától értetődően kiterjed a dolgozók minden rétegére, de még a tanulóifjúságra is.

b) Az is mindenképpen a *munkavédelem* kifejezés mellett szól, hogy ennek használatával könnyedén elkerülhetünk, megelőzhetünk egy provokatív kérdést. Mert rendben van, tegyük fel, hogy valaki a *munkavédelem* szót tudatlanul vagy tudatosan félremagyarázza, s tévesen, ill. hamisan úgy értelmezi, hogy e kifejezés szerint a *munkát kell védeni*. (Ilyen félremagyarázás egyébként még ma is fel-felbukkan.) Persze, nem jó, hogy ilyen tudatlanságra vagy legalábbis félműveltségre valló, elhamarkodott nézetek időnként felroppennek s megzavarják a közvéleményt, elbizonytalanítják az emberek nyelvérzékét, nyelvi tudatát, de még mindig jobb, ha egyesek a *munkavédelem* szót pró-

bálják kiforgatni valóságos jelentéséből, mint ha a *munkásvédelem*-mel tennék ugyanezt — fordított előjellel. Mert ha történetesen a *munkásvédelem* volna a hivatalosabb, elfogadottabb szó, azt meg alighanem az *árvízvédelem*-, *sugárvédelem*-félékkel hoznák kapcsolatba, állítanák párhuzamba az akadémikusok, s kárörvendve ezt kérdeznék: Hát miféle szocialista társadalom az, amelyben a szakszervezeteknek a munkások elleni védelem az egyik fő feladatuk? Nem kell magyaráznom, hogy ez a köztözködés — amely egyébként éppoly alaptalan, mint a *munkavédelem* szóba való belekötés — már nem csupán azzal árt, hogy egy ostobaságot plántál az emberek fejébe, hanem még politikailag is káros, veszélyes lehet.

c) Végül azért is okvetlenül a *munkavédelem* szó mellett kell állást foglalnunk, mert már hosszú évek, sőt évtizedek óta ez számít hivatalos megnevezésnek. Gondoljunk arra, hogy már maga az *-i* képzős *munkavédelmi* származék is több tucat állandósult kifejezésünknek vált alapjává; olyanoknak, mint *munkavédelmi bírság*, *munkavédelmi ellenőrzés*, *előírások*, *felhívás*, *figyelmeztetés*, *film*, *határozat*, *helyzet*, *hiányosságok*, *intézkedés*, *jog*, *képzés*, *költségek*, *követelmények*, *kutatás*, *minősítés*, *normák*, *plakát*, *propaganda*, *szabályzat*, *szabvány*, *színvonal*, *terv*, *vizsga* stb. Gondoljunk a *munkavédelem* foglalkozó olyan személyekre (és szokásos elnevezésükre), mint *munkavédelmi előadó*, *munkavédelmi felügyelő*, *munkavédelmi bizottság*, *munkavédelmi ór* stb. Merénylet volna a kialakult nyelv szokás ellen, ha ezeket az ismert és kifogástalan elnevezéseket másra cserélnénk. Kétszeresen is véténénk a nyelv és használói ellen, ha e kifejezéseket rosszabbakkal akarnánk felváltani.

Összegezés az előadottak után, úgy vélem, fölösleges volna. Legfeljebb a címbeli kérdést ismétlem meg: *Munkavédelem vagy munkásvédelem?* A válaszom: ha szorosabb értelemben a munkások védelméről kívánunk beszélni — elvégre nemegyszer, pl. külföldi szervezett megmozdulásokkal kapcsolatban, erre is szükség van —, akkor *munkásvédelem*, általában azonban *munkavédelem*. Ennek tudatosítása pedig egyúttal *nyelvédelem* is.

Dr. Grétsy László

a nyelvészeti tudományok kandidátusa,
az MTA Nyelvtudományi Intézet
tudományos osztályvezetője